

УДК 159.938.3:37.018.32

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Ендеберя І.В., к. психол. н.,
старший викладач кафедри практичної психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті проаналізовано структуру психологічної готовності до професійної діяльності у майбутніх практичних психологів. Розглянуті основні компоненти психологічної готовності до педагогічної діяльності майбутніх практичних психологів.

Ключові слова: психологічна готовність, педагогічна діяльність, професійне становлення, структура психологічної готовності, компоненти готовності, майбутній практичний психолог.

В статье проанализирована структура психологической готовности к профессиональной деятельности у будущих практических психологов. Рассмотрены основные компоненты психологической готовности к педагогической деятельности будущих практических психологов.

Ключевые слова: психологическая готовность, педагогическая деятельность, профессиональное становление, структура психологической готовности, компоненты готовности, будущий практический психолог.

Endeberya I.V. THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article analyzes the structure of psychological readiness for professional activity among future psychologists. The main components of psychological readiness for pedagogical activity of future practical psychologists.

Key words: psychological readiness, educational activities, professional formation, structure of psychological readiness, components of readiness, future of the practical psychologist.

Постановка проблеми. Проблема готовності у контексті професійного становлення особистості – одна з найважливіших для загальної і педагогічної психології. Не існує однозначного розуміння сутності і функцій зазначеного поняття, яке набуло останнім часом в концептуальному апараті психології відносно самостійного і високого наукового статусу. Проте відмінності у визначенні поняття готовності, що мають місце у різних авторів, дають підстави говорити про суперечливість наявних точок зору, а звідси і про неузгодженість процедур перенесення цього поняття в експериментальну площину.

Значення поняття готовності, яке актуальне сьогодні для педагогічної психології, передусім для педагогіки і психології вищої школи, вимагає переосмислення його змісту і функцій на методологічному і експериментальному рівнях. Дослідження цього напрямку базуються на вивченні і психологічному обґрунтуванні засобів навчання й удосконалення системи підготовки спеціалістів.

Гостро стоїть питання розв'язання проблеми психологічної готовності майбутнього вчителя, розвитку у нього адекватних змістові педагогічної діяльності особистісних якостей і властивостей. Розробка методів формування у майбутніх вчителів

професійно важливих якостей залишається найбільш уразливим місцем в системі професійної підготовки майбутніх кадрів.

Процес переосмислення функції освіти на гуманістичних засадах, що передбачає орієнтацію змісту освіти на актуалізацію можливостей особистості, перетворення останньої на суб'єкт навчальної діяльності, здатної до свідомого професійного самовизначення, саморозвитку, вільного вибору свого життєвого шляху, вимагає певних змін у розбудові загальної стратегії організації навчально-виховного процесу в закладах освіти, в тому числі і в ділянці вирішення проблеми формування в учнівській молоді готовності до професійної праці у тій чи іншій галузі трудової діяльності. Підготовку до професійної діяльності треба розглядати у контексті розвитку особистості. У зв'язку з цим основу формування готовності до професійної діяльності розглядають не тільки як розвиток операційно-технічних умінь та навичок, а й як який визначальний параметр готовності як комплексна здібність. Комплексна здібність розглядається як утворення, що складається з мотиваційної (схильність до певної діяльності) та інструментальної (інтелектуальні і емоційні механізми регуляції діяльності) сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійний та особистісний аспекти

підготовки психолога є взаємообумовленими та взаємопов'язаними. Вони поєднуються в єдину проблематику професійно-особистісного проектування та становлення функціональної особистості психолога, що в науковій психологічній літературі широко представлена загальнотеоретичними дослідженнями (Г. Абрамова, О. Бондаренко, І. Дубровіна, Ю. Ємельянов, С. Максименко, П. М'ясоїдов, В. Рибалка, В. Панок, Л. Петровська, Н. Пов'якель, Н. Чепелева, Ю. Швалб, Т. Яценко) та прикладними дослідженнями (Н. Амінов, Ю. Долинська, З. Кісарчук, В. Коновальчук, О. Мешко, В. Михайлова, М. Молоканов, Є. Рогов, О. Саннікова, Л. Терлецька, Л. Уманець, Л. Шумакова).

Проблема впливу внутрішніх суперечностей на особистісний і професійний розвиток була предметом досліджень таких психологів, як К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Ф. Василюк, Г. Костюк, В. М'ясищев.

Досліджуючи психологічну готовність до фахової діяльності у галузі практичної психології, Н. Пов'якель зазначає, що поряд з цілою низкою професійно-важливих особистісних властивостей і якостей (адекватна самооцінка, сензитивність, емпатійність, толерантність до фрустрацій, відсутність проєкцій тощо), присутні ще й когнітивні уміння (слухати іншого, встановлювати контакт, переконувати і розмовляти, продуктивно рефлексувати тощо), властивості психічних процесів (здатність до тривалої концентрації, широта і обсяг уваги, оперативність і гнучкість процесів сприймання і мислення, високий інтелектуальний потенціал і розвиненість розумових операцій і процесів тощо), і нарешті, здатність майбутнього фахівця в галузі психології до діалогу і партнерства у створенні професійних відносин і регуляції професійного мислення [2, с. 44].

Складність оволодіння професією практичного психолога полягає в тому, що, крім набуття знань, практичних навичок та вмінь, за час навчання необхідно здійснити величезну роботу зі встановлення власної особистості, оволодіти багатьма соціальними і життєвими компетенціями. Іншими словами, достатній рівень професійної підготовки майбутнього психолога можливий лише за умови певного рівня розвитку та самореалізації особистості.

Існують різні погляди на проблеми професійно-значущих якостей та професійної майстерності практикуючого психолога (Г. Абрамова, Н. Амінов, Ю. Ємельянов, Е. Корабліна, М. Молоканов, Л. Петроська, О. Саннікова, Л. Терлецька, Н. Шевченко та ін.).

Так, на думку Е. Корабліної, практичний психолог фактично є суб'єктом «допомагаючої діяльності» і здійснює допомогу власне собою, оскільки від його індивідуально-особистісних рис і таких якостей, як емпатія, безумовне прийняття іншої людини, гнучкість у міжособистісній взаємодії, наполегливість, саморозкриття, залежить характер відносин з клієнтом та зумовлюється успішність роботи в цілому [3, с. 34].

Отже, робота практичного психолога належить до таких видів діяльності, в яких професійні та особистісні прояви («Я-функціональне» та «Я-екзистенційне») стикаються особливо тісно, а професійне зростання неможливе без особистісного.

Дослідження Л. Кияшко дали можливість виділити групу ознак, найбільш значущих у професійній діяльності практичного психолога: емпатію, щирість, терпимість, любов до людей, професійну компетентність, спостережливість, вміння оцінювати причини соціальних явищ, вміння слухати, демократизм, витримку, безоцінне ставлення до людей [4].

Аналіз досліджень з питання підготовки майбутніх практичних психологів до професійної діяльності дає змогу зробити висновок, що більшість дослідників так чи інакше підкреслює значущість у діяльності психолога рівня його особистісного розвитку, самореалізації особистості. Шляхи активізації цього процесу різні: самопізнання як важливий елемент освіти майбутніх практичних психологів у ВНЗ (Н. Шевченко, Т. Скрипченко); формування спрямованості студента-психолога на оволодіння теоретичними та практичними знаннями, вміннями (А. Самойлова, О. Саннікова); «талант спілкування» (Н. Бачманова, Н. Стафуріна); використання активних методів навчання, різноманітних тренінгів, розв'язування психологічних ситуацій (С. Васьківська, П. Горностаї, В. Карікаш, Л. Уманець, Т. Яценко та ін.); формування особистісної позиції у процесі фахової підготовки психолога (Н. Пов'якель, О. Подоланок), досконале володіння теоретичними знаннями і способами роботи та здатністю до швидкої адаптації (Д. Богоявленська); дослідницькі, інтерактивно-комунікативні, діагностичні, дидактичні та проєктувальні уміння (Т. Дуткевич, О. Савицька).

На нашу думку, професійне становлення, крім необхідності відповідати вимогам конкретної професійної діяльності, повинне розглядатися в контексті вирішення професійно важливих завдань, що поступово ускладнюються та сприяють оволодінню фахівцем необхідним комплексом професійно значущих ділових, особистісних, комунікативних, моральних якостей тощо.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в аналізі структури психологічної готовності до професійної діяльності у майбутніх практичних психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Готовність як інтегральне утворення особистості, що полягає у вибірковій спрямованості на педагогічну діяльність, виникає на ґрунті позитивного ставлення і скеровується відповідними потребами та мотивами до цієї діяльності. Про сформовану готовність можна говорити лише за умови розвинутого у суб'єкта емоційного ставлення, вміння адаптувати свою поведінку відповідно до ситуацій, що виникають, вміння будувати процес спілкування, сформованості таких педагогічних здібностей, як мислення, уявлення, спостережливість, комунікативних умінь і широкого набору професійно значущих властивостей: емоційної стабільності, самоконтролю, щирості, доброти, наполегливості тощо.

Поняття «психологічна готовність до діяльності» було введено в психологічний обіг в 1976 році білоруськими дослідниками М. Дьяченко і Л. Кандибовичем. Згідно зі змістом і конкретними завданнями, які розв'язуються суб'єктом трудової діяльності, готовність поділяють на короткотривалу (ситуативну), що детермінується відповідними психічними станами, і відносно сталу, що визначається стабільними властивостями (особливостями) особистості.

Психологічна готовність – це виявлення суті властивостей і стану особистості. Готовність – це не тільки властивість чи ознака окремої особистості, це концентрований показник діяльності суті особи, міра її професійної здібності.

Психологічна готовність включає в себе, з одного боку, запас професійних знань, умінь і навичок; з іншого – риси особистості: переконання, педагогічні здібності, інтереси, професійна пам'ять, мислення, увага, педагогічна спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, що забезпечать успішне виконання професійних функцій.

Ядро готовності становлять психічні процеси і властивості. Вони є фундаментом якостей особистості. Якості і психологічні властивості особистості, психічні особливості і моральні якості, що є основою установки майбутнього вчителя на усвідомлення функцій педагогічної праці, професійної позиції, оптимальних способів діяльності, співвіднесення своїх здібностей з можливостями – характеристики психологічної готовності.

Суть психологічної готовності: моральні та психологічні якості і можливості особи-

стості; відношення свідомості і поведінки, суб'єктивності і об'єктивності свідомості. Зміст психологічної готовності складають інтегральні характеристики особистості, що включають в себе інтелектуальні, емоційні і вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, педагогічні здібності.

В структурі психологічної готовності до педагогічної діяльності виділяють такі компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, пізнавально-оперативний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінюючий.

Мотиваційний компонент включає в себе професійні установки, інтереси, прагнення займатися педагогічною роботою. Його основою є професійно-педагогічна спрямованість (особисте прагнення людини застосувати свої знання в обраній професійній сфері), в якій виражається позитивне ставлення до професії, нахил та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку тощо. Стійкість, глибина і широта професійних інтересів і педагогічних ідеалів визначається педагогічною спрямованістю. Ступінь сформованості професійного інтересу визначає характер роботи майбутнього фахівця над собою з метою використання своїх можливостей і здібностей.

Орієнтаційний компонент – це ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є професійна етика, професійно-педагогічні ідеали, погляди, принципи, переконання, готовність діяти відповідно до них. Ядро орієнтаційного компонента – ціннісні орієнтації особистості, глибина професійно-педагогічного світогляду. До його основних структурних одиниць відносяться узагальнені професійні знання, погляди, переконання, принципи і готовність діяти в практичних ситуаціях відповідно до них. Професійно-педагогічні переконання є важливою змістовною стороною психологічної готовності до професійної діяльності, бо вони забезпечують послідовність у професійних діях, цілеспрямованість у педагогічній роботі і в спілкуванні з вихованцями. До змісту готовності до вчительської діяльності звичайно ж входить професійна освіченість. Але не тільки освіченістю фахівця визначається успішність його діяльності. Не меншу роль відіграє професійна етика, основу якої становлять моральні норми, оцінки і самооцінки, контроль і самоконтроль, повага до норм і вимог суспільного життя й уміння прищеплювати ці норми іншим людям.

До пізнавально-операційного аспекту психологічної готовності входять професійна спрямованість уваги, уявлень, сприймання, пам'яті, педагогічне мислення, пе-

дагогічні здібності, знання, дії, операції і заходи, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності. Особливістю уваги вчителя є її можливість до переключення, розподілу, переміщення з одного об'єкта на інший. Вона характеризується достатньою стійкістю, обсягом, концентрацією. Постійно в центрі уваги педагога – колектив учнів, окремі учні, та ще й він повинен спрямовувати увагу на свої дії. Цілеспрямоване формування професійних уваги, пам'яті, уявлення є важливим фактором підвищення психологічної готовності. Серед якостей пізнавально-операційного компонента готовності значне місце займає педагогічне мислення. Воно виявляється в умінні виявити педагогічні ситуації, явища, факти, розпізнати, змоделювати їх, спрогнозувати можливі наслідки.

Знання і спеціальні вміння, не зорієнтовані на застосування в майбутній педагогічній роботі, не стають інструментами професійно направленої діяльності і дуже швидко втрачаються. У зв'язку з таким підходом спостерігається значний розрив між теоретичною і практичною підготовкою майбутніх вчителів, у багатьох випускників виявляється несформованим необхідний рівень професійної готовності до роботи в школі. Професійні вміння і навички, високий рівень їх сформованості – важливий елемент психологічної готовності до професійної діяльності: як стояти, як сидіти, як піднятися зі стільця, як підвищити голос, посміхнутися тощо. Саме в цьому бачив основу професіоналізму, педагогічної майстерності А. Макаренка. Ще однією важливою якістю пізнавально-операційного компонента є педагогічні здібності: педагогічна спостережливість, педагогічне передбачення й уявлення. Бачити внутрішній стан вихованця, заглянути в духовний світ школяра; вміти аналізувати, систематизувати факти і явища, правильно оцінювати всі відносини в системі «вчитель – учень», передбачити кінцеві результати роботи – необхідні якості особистості, які треба формувати протягом навчання студента.

Емоційно-вольовий компонент психологічної готовності включає почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності педагога; емоційний тонус, емоційну сприйнятливність, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль. Зміст психологічної готовності характеризується зв'язком інтелектуального й емоційного в сфері особистості. Так, знання явища людиною – важливий факт, але не менш важливим є осмислення лю-

диною цього явища, тобто те, який зміст вносить сама людина в це явище. Зміст психологічної готовності визначає характер зв'язку між знаннями професійно-етичного особистісного змісту діяльності і його переживаннями. Не можна обмежуватись тільки накопиченням знань і розвитком інтелекту. Не менше уваги треба приділяти і емоційній стороні, формуванню культури почуттів. А тому навчально-виховний процес у ВНЗ необхідно організувати так, щоб студенти відчували такі самі емоції і почуття, які виникають у педагогів у їх професійній діяльності.

Оцінюючий компонент передбачає самооцінку своєї професійної підготовки і відповідність процесу розв'язання професійних завдань оптимальним педагогічним зразком. Психологічна готовність включає в себе як важливий компонент потребу фахівця в професійному самовдосконаленні.

Щоб майбутній практичний психолог міг сам оцінити свою професійну підготовку, міг керувати своїм удосконаленням, треба не давати йому готові педагогічні рецепти, а правильно орієнтувати його в самостійних пошуках цих рецептів.

Достатня розвиненість, виразність і цілісне поєднання всіх компонентів забезпечать психологічну готовність студента до професійної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури, результатів досліджень з проблеми психологічної готовності майбутніх практичних психологів до професійної діяльності дав можливість визначити, що готовність до професійної діяльності складається з таких блоків, як професійна орієнтація (готовність до професійного навчання), безпосередній процес опанування знаннями і вміннями в руслі відповідної професії (професійна готовність), наявність адекватних змісту діяльності якостей особистості (особистісна готовність), адаптація після завершення навчання до професії (професійна адаптація). Професійна адаптація безпосередньо залежить від якості і ефективності психологічної готовності. У зв'язку з цим особливу увагу привертають шляхи (методи, прийоми) формування готовності майбутніх практичних психологів і критерії її оцінювання.

Як довготривалий процес психологічна готовність формується за допомогою низки заходів: моделювання відповідної діяльності, складання професіограм, узагальнених експертних характеристик, дискусій, ігрових методів, лекційних і практичних занять тощо, а також формування готовності до роботи в складних умовах діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Линенко А. Готовність майбутнього вчителя до педагогічної діяльності / А. Линенко // Педагогіка і психологія. – № 1. – 1995. – С. 125-132.
2. Пов'якель Н. Психологічні передумови становлення позитивної Я-концепції як базової компоненти професійного самовизначення психолога / Н. Пов'якель, І. Блохіна // Психологія : зб. наук.пр. – Вип. 2 (5). – К. : НПУ, 1999. – С. 177–183.
3. Рибалка В. Особистісний підхід як психолого-педагогічний принцип організації профільної та професійної підготовки учнівської молоді / В. Рибалка // Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : [науково-методичний посібник]. – К., Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – С. 80–90.
4. Солодухова О. Психологія становлення особистості молодого вчителя в процесі професійної адаптації : дис. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Солодухова ; Слов'янський держ. пед. ін-т. – Слов'янськ, 1998. – 413 с.